

**ArcheoPro Archeologisch rapport
Nr 11054**

**Cantorijstraat, Hilvarenbeek
Gemeente Hilvarenbeek
Inventariserend Veldonderzoek (IVO-O);
Bureauonderzoek en karterend booronderzoek**

Versie 08-08-2011

(Zonder opmerkingen zal deze versie na 3 maanden als definitief rapport worden opgeleverd)

Richard Exaltus
Nico van der Feest
Joep Orbons

Augustus 2011

ArcheoPro

ArcheoPro Archeologisch rapport Nr 11054

Cantorijstraat, Hilvarenbeek Gemeente Hilvarenbeek Inventariserend Veldonderzoek (IVO-O); Bureauonderzoek, oppervlaktekartering en karterend booronderzoek

Versie 08-08-2011

(Zonder opmerkingen zal deze versie na 3 maanden
als definitief rapport worden opgeleverd)

Colofon

Opdrachtgever: Aeres Milieu, Zuidhoven 9m, 6042 PB Roermond
Status: versie 08-08-2011

Projectcode : 11-057
Bestandsnaam : ArcheoPro, Cantorijstraat, Hilvarenbeek, 2011 08 08
Opgesteld conform KNA 3.2
Archis onderzoeksmelding (OM nummer): 47479
Bevoegd gezag: Gemeente Hilvarenbeek
Opslagplaats documentatie: Provincie Noord-Brabant

Auteur: Richard Exaltus, Joep Orbons
Projectleider : Richard Exaltus
Projectmedewerkers: Richard Exaltus, Joep Orbons, Nico van der Feest, Hon Rik
Onderaannemers: nvt
Autorisatie: Drs. R.P. Exaltus; senior-archeoloog

ISSN : 1569-7363

Uitgegeven door ArcheoPro
© Copyright 2011 ArcheoPro, Maastricht

ArcheoPro

Holdaal 6
NL 6228 GH Maastricht
Nederland

Tel : 0(0 31) 43 3672586
Fax: 0(0 31) 43 3672585

Kamer van Koophandel Limburg: 14117581
e-mail: info@archeopro.nl
www.archeopro.nl

Inhoudsopgave:

Samenvatting	4
1 Inleiding	5
1.1 Algemeen	5
1.2 Locatiegegevens	5
1.3 Onderzoek	5
2 Bureauonderzoek	7
2.1 Methode en bronnen	7
2.2 Geo(morfo)logie, aardkunde en bodem	8
2.3 Referentieprofiel	9
2.4 Archeologie	14
2.5 Informatie amateurarcheologen	15
2.6 Historie	17
2.7 Gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel	23
2.8 Onderzoeksstrategie	24
3 Veldonderzoek	26
3.1 Verrichte werkzaamheden	26
3.2 Resultaten booronderzoek	26
4 Conclusies en aanbevelingen (beleidsadvies)	29
Archeologische tijdschaal	30
Bronnen	30
Literatuur	31
Bijlage 1: Boorbeschrijving	32

Samenvatting

Op 22 juli 2011 is door ArcheoPro een Inventariserend Veldonderzoek Overig (IVO-O) uitgevoerd op een terrein aan de Cantorijstraat te Hilvarenbeek. Het archeologisch onderzoek betrof een Inventariserend Veldonderzoek Overig (IVO-O) met bureaustudie.

Bureauonderzoek heeft tot doel om op basis van beschikbare informatie te komen tot een gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel. Het Inventariserend Veldonderzoek heeft vervolgens tot doel om het gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel te toetsen door middel van veldwaarnemingen. Hiermee kan de vraagstelling beantwoord worden of binnen het plangebied archeologische waarden aanwezig (kunnen) zijn en of deze vervolgonderzoek en/of planaanpassing vereisen.

Volgens het gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel geldt voor het plangebied door de ligging op de rand van een beekdal hooguit een middelhoge verwachting voor resten van nederzettingen of grafvelden uit het Neolithicum, de Bronstijd, de IJzertijd, en de Romeinse tijd. Deze zullen eerder op de hoger gelegen delen van het dekzandlandschap ten oosten van het plangebied liggen. De verwachting voor resten van specifiek aan water gebonden activiteiten is door de relatief grote afstand tot de eigenlijke beek, laag. Wel geldt binnen het plangebied een hoge verwachting voor resten van (jacht) kampjes uit de Steentijd en de bronstijd.

Om de kans op het aantreffen van archeologische indicatoren zo groot mogelijk te maken zijn binnen het plangebied 5 boringen gezet met behulp van een zandguts en een megaboer. Uit de resultaten van het met de zandguts verrichte onderzoek blijkt dat de bodem binnen het plangebied tot minimaal 115 cm beneden het maaiveld verstoord is. De gemiddelde verstoringsdiepte bedraagt 1,3 meter. Binnen het plangebied is de oorspronkelijke bodemopbouw dan ook volledig verloren gegaan. Het naboren met een edelmanboor met een diameter van 15 cm en het zeven van het hiermee opgeboorde zand heeft binnen het plangebied slechts moderne puin en aardewerkresten opgeleverd. De bodemverstoring heeft dan ook in de twintigste eeuw plaatsgevonden en is waarschijnlijk het gevolg van de bouw en sloop van het gebouw dat volgens de topografische kaarten in de eerste helft van de twintigste eeuw binnen het plangebied heeft gestaan.

In verband met het volledig ontbreken van relevante archeologische indicatoren, is het KNA-onderdeel *Waardestelling*, in dit rapport niet nader uitgewerkt.

Gezien de ingrijpende bodemverstoring en het ontbreken van archeologische indicatoren, geven de resultaten van het onderzoek geen aanleiding om archeologisch vervolgonderzoek te adviseren. Evenmin zijn tijdens het onderzoek archeologische resten aangetroffen waarmee tijdens de verdere planvorming of bij de uitvoering van de geplande werkzaamheden rekening zou moeten worden gehouden.¹

1 Inleiding

1.1 Algemeen

- Opdrachtgever: Aeres Milieu, Zuidhoven 9m, 6042 PB Roermond
- Geplande ingrepen: bouw van woningen
- Datum uitvoering veldwerk: 22 juli 2011
- Archis onderzoeksmelding (OM nummer): 47479
- Opgesteld conform KNA 3.2, met gebruikmaking van de minimumeisen voor archeologisch - onderzoek van de provincie Noord-Brabant.
- Bevoegd gezag: Gemeente Hilvarenbeek
- Bewaarplaats vondsten: Provincie Noord-Brabant
- Bewaarplaats documentatie: Provincie Noord-Brabant

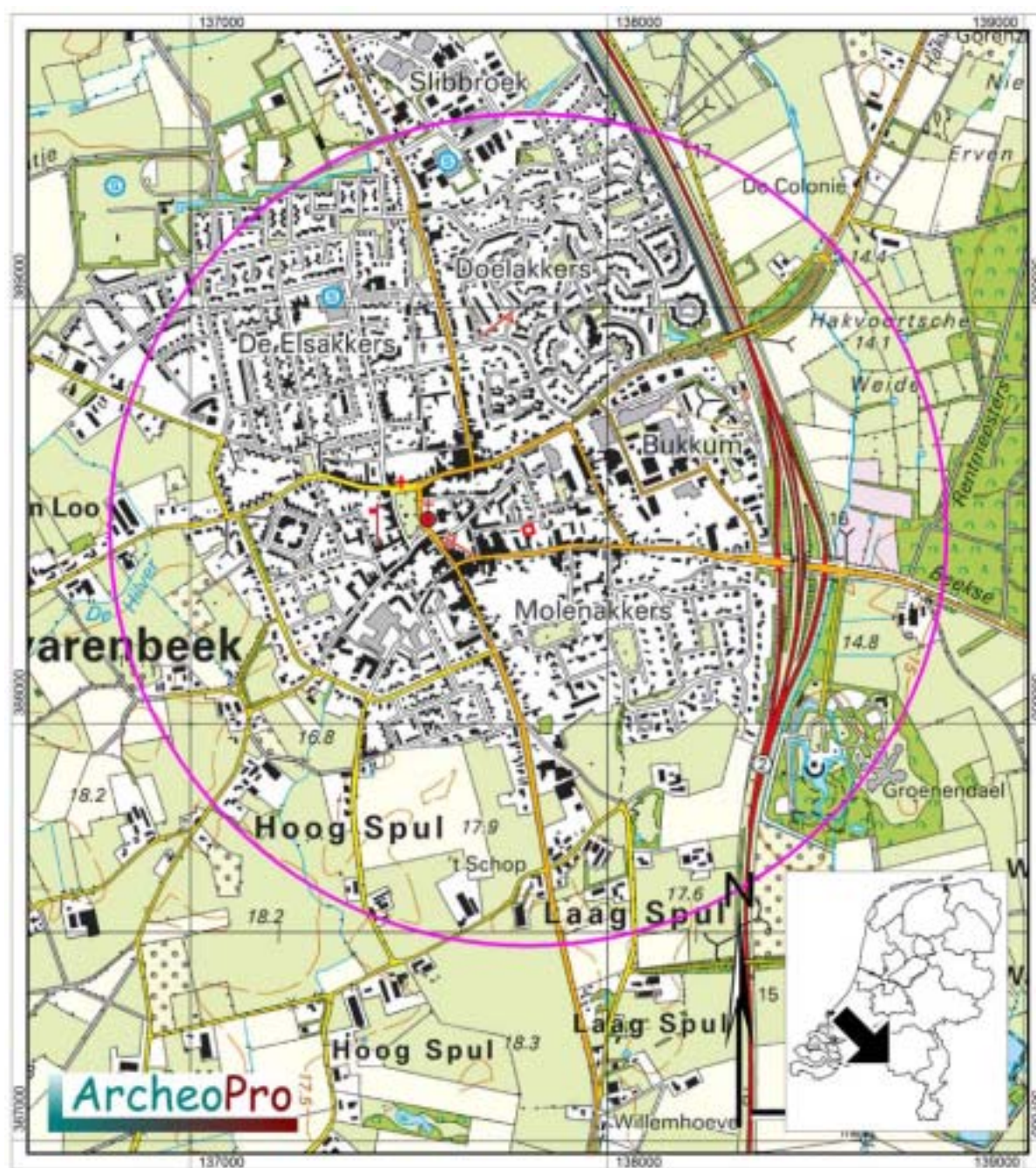
1.2 Locatiegegevens

- Provincie: Noord-Brabant
- Gemeente: Hilvarenbeek
- Plaats: Hilvarenbeek
- Toponiem: Cantorijstraat
- Globale ligging: In het centrum van Hilvarenbeek
- Hoekcoördinaten plangebied:
 - o 137798 / 388454
 - o 137798 / 388480
 - o 137824 / 388480
 - o 137824 / 388454
- Oppervlakte plangebied: 0,04 ha
- Eigendom: Privé
- Grondgebruik: braak liggend
- Hoogteligging: $\pm 21,8$ m +NAP
- Bepaling locaties: GPS Garmin, meetlinten
- Onderzoeksgebied bureauonderzoek: Cirkel met een straal van één kilometer rond het centrum van het plangebied

1.3 Onderzoek

Op 22 juli 2011 is door ArcheoPro een Inventariserend Veldonderzoek Overig (IVO-O) uitgevoerd op een terrein aan de Cantorijstraat te Hilvarenbeek. Het archeologisch onderzoek betrof een Inventariserend Veldonderzoek Overig (IVO-O) met bureaustudie. Bureauonderzoek heeft tot doel om op basis van beschikbare informatie te komen tot een gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel. Het Inventariserend Veldonderzoek heeft vervolgens tot doel om het gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel te toetsen door middel van veldwaarnemingen. Hiermee kan de vraagstelling beantwoord worden of binnen het plangebied archeologische waarden aanwezig (kunnen) zijn en of deze vervolgonderzoek en/of planaanpassing vereisen.

ArcheoPro voert haar onderzoeken uit conform de hiervoor vastgelegde normen en richtlijnen en is door de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) vergunning verleend tot het verrichten van bepaalde archeologische werkzaamheden in het kader van het doen van opgravingen, bestaande uit prospectie door middel van booronderzoek. Het onderzoek is uitgevoerd door drs. R.P. Exaltus (senior-archeoloog), ing. P.J. Orbons (senior vakspecialist), ing. N.J.W. van der Feest BA (archeoloog) en H. Rik (veldtechnicus).

Figuur 1: De ligging van het plangebied (rood omlijnd) met daaromheen de cirkel die de buitengrens van het onderzoeksgebied aangeeft.

2 Bureauonderzoek

2.1 Methode en bronnen

Tijdens het bureauonderzoek wordt door de bestudering van beschikbare bronnen, kennis vergaard omtrent de bodem en geologie van het onderzoeksgebied en de hierin bekende en te verwachten archeologische waarden. Aan de hand van de resultaten van het bureauonderzoek kan de beste aanpak voor het veldonderzoek worden bepaald. Hierbij zijn de volgende bronnen geraadpleegd (voor bronvermelding; zie ook literatuurlijst, dit geldt ook voor de kaarten die in de tekst opgenomen zijn):

- Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN)
- Archeologische MonumentenKaart (AMK)
- ARCHeologisch Informatie Systeem (ARCHIS)
- Atlas van topografische kaarten Nederland 1955-1965, 1:50.000
- Bodemkaart 1:50.000
- Historische topografische atlas van Noord-Brabant 1836-1843, 1:25.000
- Landschappen van Maas en Peel, J. Renes, 1999
- Geomorfologische kaart 1:50.000
- Geologische kaart 1:50.000
- Grote historische atlas van Nederland 1:50.000 1838-1857 (Deel Zuid)
- Grote historische topografische atlas van Nederland, provincie Noord-Brabant 1:25.000 1894-1926
- Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW)
- Kadastrale minuutplan met aanwijzende tafels, 1830
- Provincie Noord-Brabant, Cultuurhistorische waardekaart

Figuur 2: Luchtfoto met daarop rood omlijnd het plangebied.

2.2 Geo(morfo)logie, aardkunde en bodem

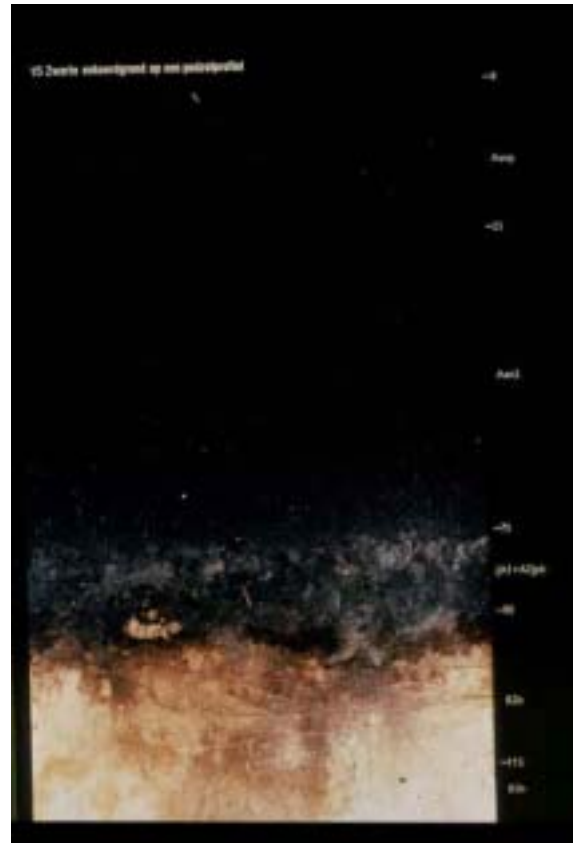
Het plangebied ligt in het zogenaamde zuidelijk zandgebied. Dit is een relatief vlak gebied dat nooit door landijs bedekt is geweest. Het reliëf wordt voornamelijk bepaald door grote en kleine beekdalén en dekzandlaagten en -ruggen met plaatselijk jonge stuifzanden. In dit gebied ligt een laag dekzand op Pleistoceen rivierzand en-grind.

Tijdens een groot deel van de laatste ijstijd (het Weichseliën), heerste in Nederland een poolklimaat. Door het ontbreken van begroeiing had de wind vrij spel en kon vanuit het Noordzeebekken en de brede riviervlaktes van de Maas en de Rijn het dekzand worden afgezet. Het dekzandreliëf dat hierbij in het landschap is ontstaan, wordt gekenmerkt door vlaktes, depressies en kopjes, afgewisseld met langgerekte ruggen. Dit dekzand behoort tot het laagpakket van Wierden (Formatie van Bostel) en is kalkloos, fijnkorrelig (150 – 210 µm) en arm aan grind. Daarbij werden de oudere rivierafzettingen van de Maas afgedekt. Deze onderliggende rivierafzettingen bestaan hoofdzakelijk uit matig grof tot uiterst grof grindhoudend zand en grind en worden tot de Formatie van Sterksel gerekend. In het onderzoeksgebied liggen oude rivierafzettingen aan of dicht onder het maaiveld. Een groot deel van deze formatie is door een verwilderd riviersysteem afgezet in het laatste deel van het Vroeg-Pleistoceen (circa 1,1 miljoen jaar BP) tot en met het Midden-Pleistoceen (circa 475.000 jaar BP).

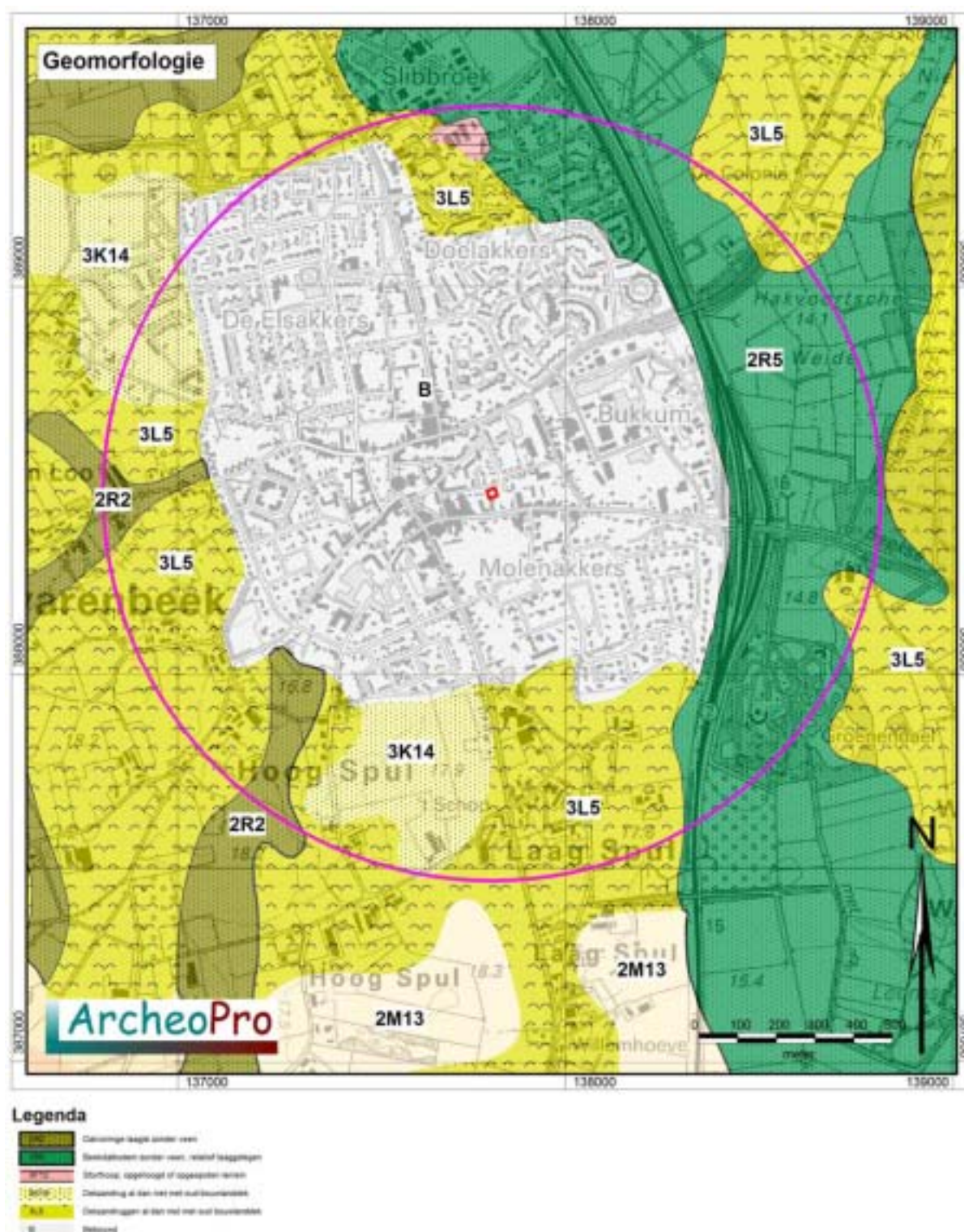
Op de bodemkaart is het gebied weergegeven als onderdeel van de bebouwde kom van Hilvarenbeek. Hiervoor zijn geen gegevens beschikbaar. Op basis van extrapolatie kan echter gesteld worden dat het hoogst waarschijnlijk is dat het gebied in een zone met hoge zwarte enkeerdgronden ligt (legenda-eenheid zEZ23-VI, figuur 5). Enkeerdgronden ontwikkelen zich in het landschap onder menselijke invloed. De oorspronkelijke bodem, in dit geval een veldpodzolbodem, worden afgedekt door een plaggendeek (zie paragraaf 2.3 Referentieprofiel). De oorspronkelijke veldpodzolen ontstaan op de drogere delen van het dekzandlandschap. Deze podzolen worden gekenmerkt door een uitspoelingslaag (AE-horizont) en een donkerbruine tot roodbruine inspoelingslaag (B-horizont). De B-horizont gaat veelal via een overgangslaag (de BC-horizont) over in het niet door bodemvorming beïnvloede zand (de C-horizont). Dergelijke bodems worden door de bodemkaart aangegeven buiten het centrum van Hilvarenbeek en omsluiten het gehele plangebied (figuur 7, legenda-eenheid Hn21). Een vergelijkbaar probleem doet zich voor op de geomorfologische kaart, door de ligging in het centrum van Hilvarenbeek zijn er geen exacte gegevens beschikbaar. Op basis van de omliggende gebieden valt op te maken dat Hilvarenbeek is gesitueerd op een noord-zuid georiënteerde dekzandrug (legenda-eenheid 3K14, figuur 4). Deze dekzandrug ligt in een landschap van dekzandruggen (legenda-eenheid 3L5, figuur 4). De dekzandrug waarop Hilvarenbeek ligt wordt aan de (noord en) oostzijde begrensd door een laag gelegen beekdalbodem zonder veen (legenda-eenheid 2R5, figuur 4). Deze beekdalbodem is duidelijk waar te nemen ten oosten van de kern van Hilvarenbeek op het Actueel Hoogtebestand Nederland (AHN, figuur 7). Dit is het dal van de Reusel. De beekloop die in het noorden van het onderzoeksgebied te zien is, is de Roodloop. Mogelijk loopt er een reeds buiten gebruik geraakte beekloop door of direct langs het plangebied, deze is op de geomorfologische kaart te zien als een dalvormige laagte zonder veen (legenda-eenheid 2R2, figuur 4). Tevens is op het AHN duidelijk te zien dat het plangebied binnen een relatief laaggelegen zone ligt op de overgang van de hogere delen van het dekzandlandschap in het westen van het onderzoek naar het beekdal in het oosten van het plangebied.

2.3 Referentieprofiel

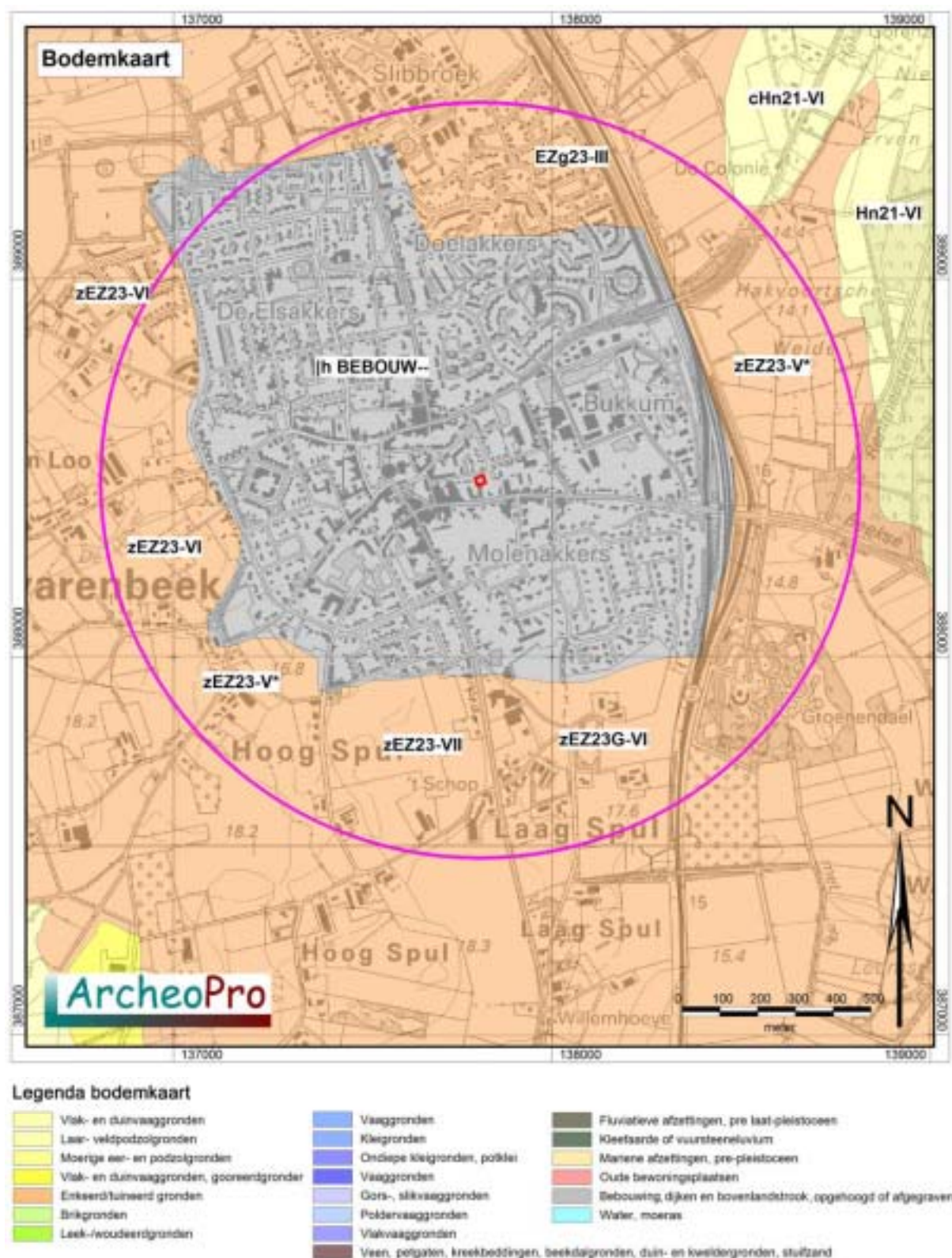
De enkeerdgronden worden gekenmerkt door een tenminste 50 cm dikke zwarte humeuze bovengrond die veelal in de Middeleeuwen en de Nieuwe Tijd (tot $\pm$ 1900), is ontstaan ten gevolge van eeuwenlange bemesting met potstalmest. Veelal gaat het esdek geleidelijk aan over in het niet door plaggenbemesting met humus verrijkte zand. Doordat enkeerdgronden vaak zijn aangelegd in gebieden waar oorspronkelijk podzolgronden zijn ontstaan, kunnen resten hiervan onder het esdek aanwezig zijn (Zie figuur 3 uit *Ten Cate et al. 1995*). De dikte van een esdek is afhankelijk van de ouderdom en de intensiteit waarmee materiaal is opgebracht.

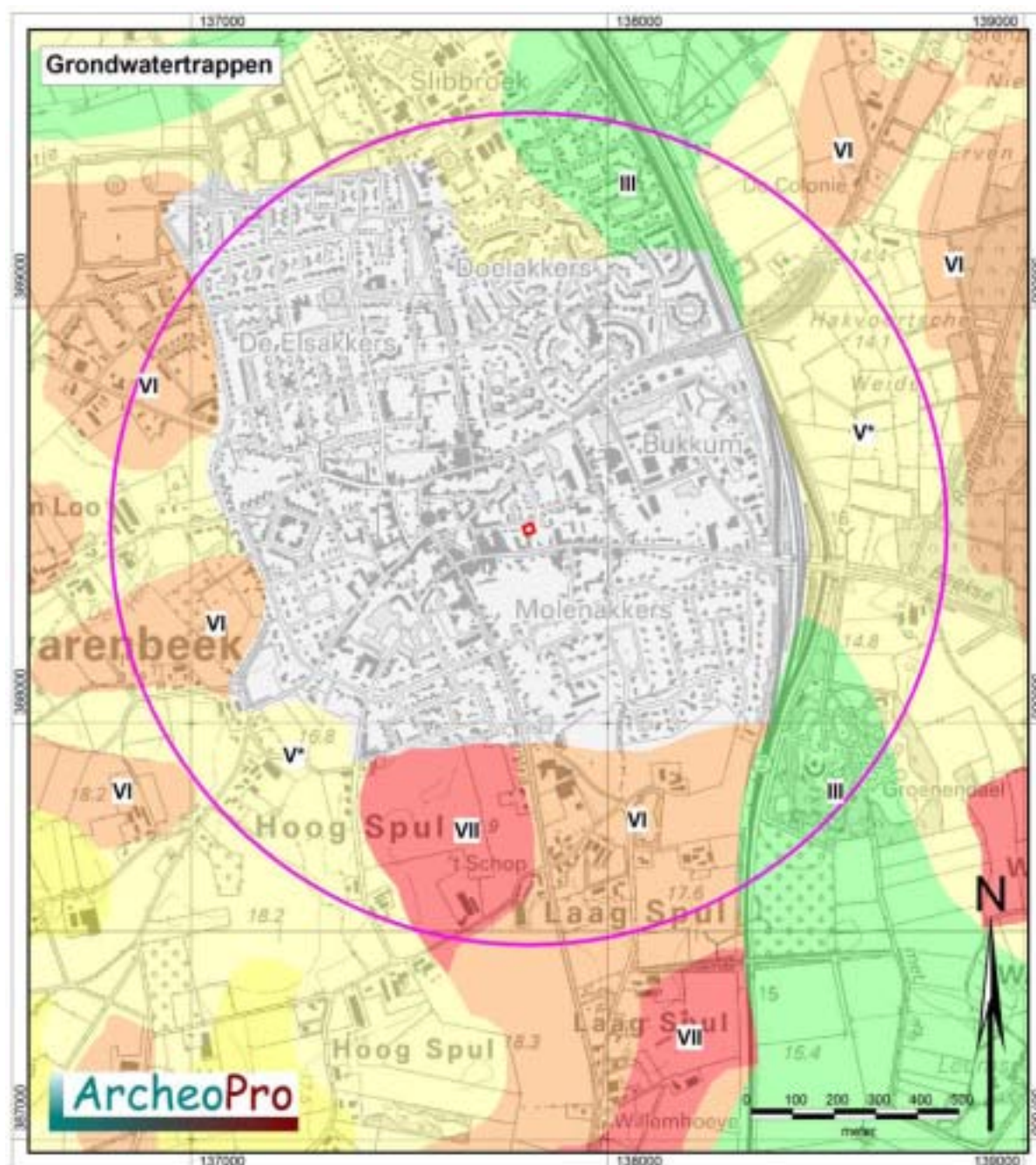
Figuur 3: Voorbeeld van een hoge zwarte enkeerdgrond op een podzol profiel.

Figuur 4: Uitsnede uit de geomorfologische kaart met daarin rood omlijnd het plangebied met daaromheen de cirkel die de buitengrens van het onderzoeksgebied aangeeft.

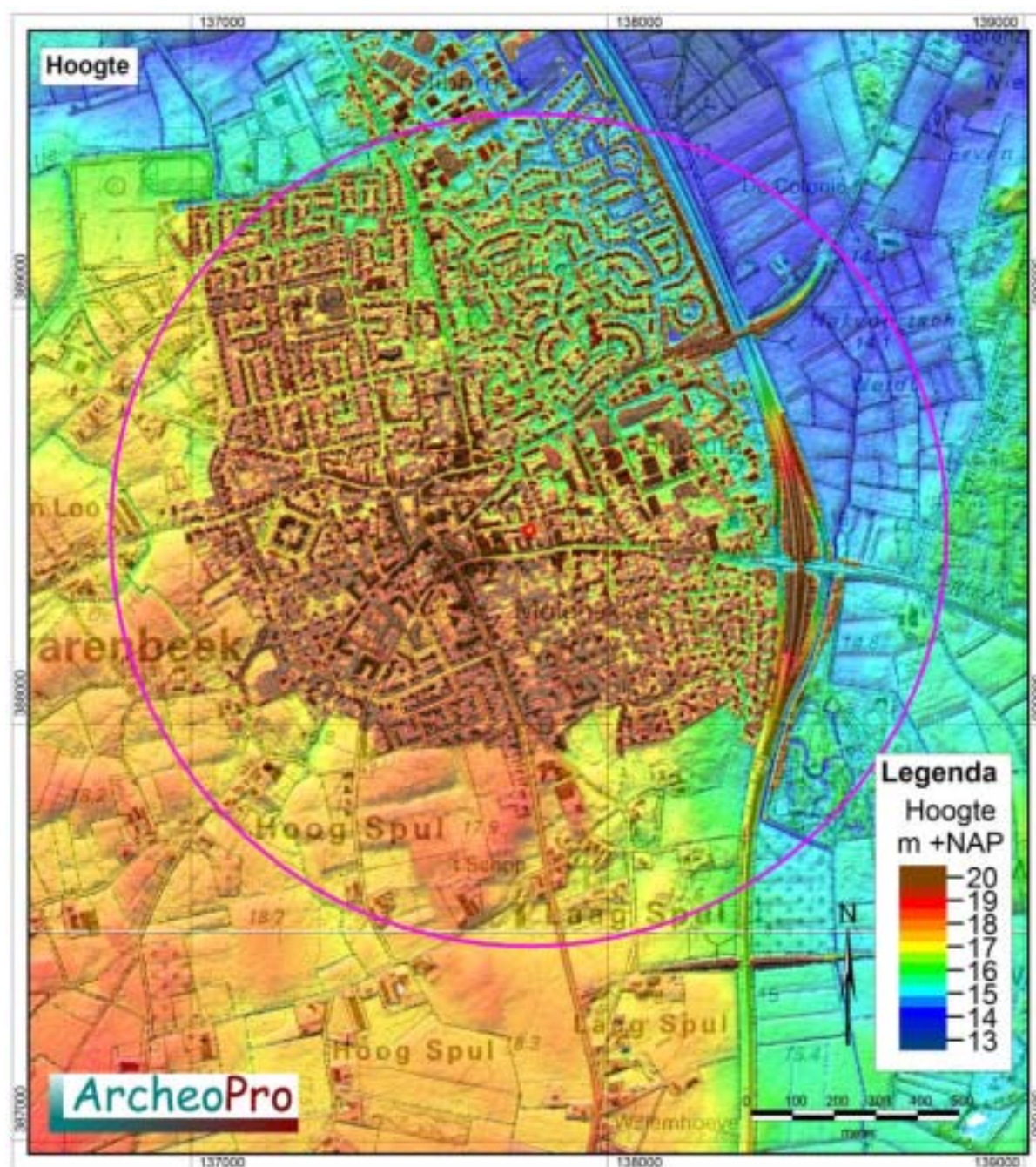
Figuur 5: Uitsnede uit de bodemkaart met daarin rood omlijnd het plangebied met daaromheen de cirkel die de buitengrens van het onderzoeksgebied aangeeft. Voor uitleg van de codes, zie hoofdstuk 2.2

Legenda:

Grondwater	Winter	Zomer	Grondwater	Winter	Zomer	Grondwater	Winter	Zomer
I	—	<50	IV	>40	80-120	VII	>80	>120
II	—	50-80	V	<40	>120	VIII	>120	>200
III	<40	80-120	VI	40-80	>120	X	—	—

Figuur 6: Uitsnede uit de grondwatertrappenkaart met daarin rood omljnd het plangebied met daaromheen de cirkel die de buitengrens van het onderzoeksgebied aangeeft

Figuur 7: Uitsnede uit het Actueel Hoogtebestand Nederland met daarin rood omlijnd het plangebied met daaromheen de cirkel die de buitengrens van het onderzoeksgebied aangeeft.

2.4 Archeologie

Volgens de Indicatieve Kaart Archeologische Waarden (IKAW 3.0) ligt het plangebied in een zone zonder indicatie voor de kans op het aantreffen van archeologische waarden. Dit hangt samen met de ligging binnen de bebouwde kom van Hilvarenbeek. Dit betekent niet dat er geen archeologische waarden aanwezig kunnen zijn binnen het plangebied, maar dat er geen gegevens beschikbaar zijn voor het opstellen van een dergelijke kans. Indien gekeken wordt naar de omliggende waarden kan worden opgemaakt dat het plangebied in een zone ligt met een hoge kans voor het aantreffen van archeologische resten. Deze hoge waardering is het gevolg van de ligging van het plangebied op een dekzandrug. Dekzandruggen zijn gedurende de geschiedenis altijd gezien als gunstige woongebieden en vormen derhalve archeologisch gezien als zeer kansrijke gebieden.

Binnen het onderzoeksgebied zijn geen monumenten aanwezig, maar er zijn wel 15 waarnemingen gedaan en 17 onderzoeken uitgevoerd (zie figuur 8). Uit de waarnemingen blijkt dat met name de late middeleeuwen en late prehistorie vertegenwoordigd zijn in het bodemarchief. In de directe omgeving van het plangebied zijn verschillende resten uit de late middeleeuwen aangetroffen (waarnemingsnummers 19.395, 21.249, 32.745 en 44.911) en enkele aardewerkfragmenten uit de bronstijd (waarnemingsnummer 36.646). Het merendeel van de waarnemingen lijkt verbonden te zijn met de eerder genoemde bewoning van de dekzandrug waarop Hilvarenbeek ligt. Uit de onderzoeken blijkt dat er verschillende goed bewaarde vindplaatsen aanwezig zijn binnen het plangebied. Vooral de in 2004 door ACVU-HBS uitgevoerde onderzoeken hebben tal van belangwekkende vondsten uit met name de ijzertijd opgeleverd (onderzoeknummers 2.326 en 2.690). Op het aansluitende perceel ten zuiden van dit onderzoek is in hetzelfde jaar door het ADC een onderzoek uitgevoerd waarbij de resten van een Karolingische structuur zijn aangetroffen (onderzoeknummer 5.172).

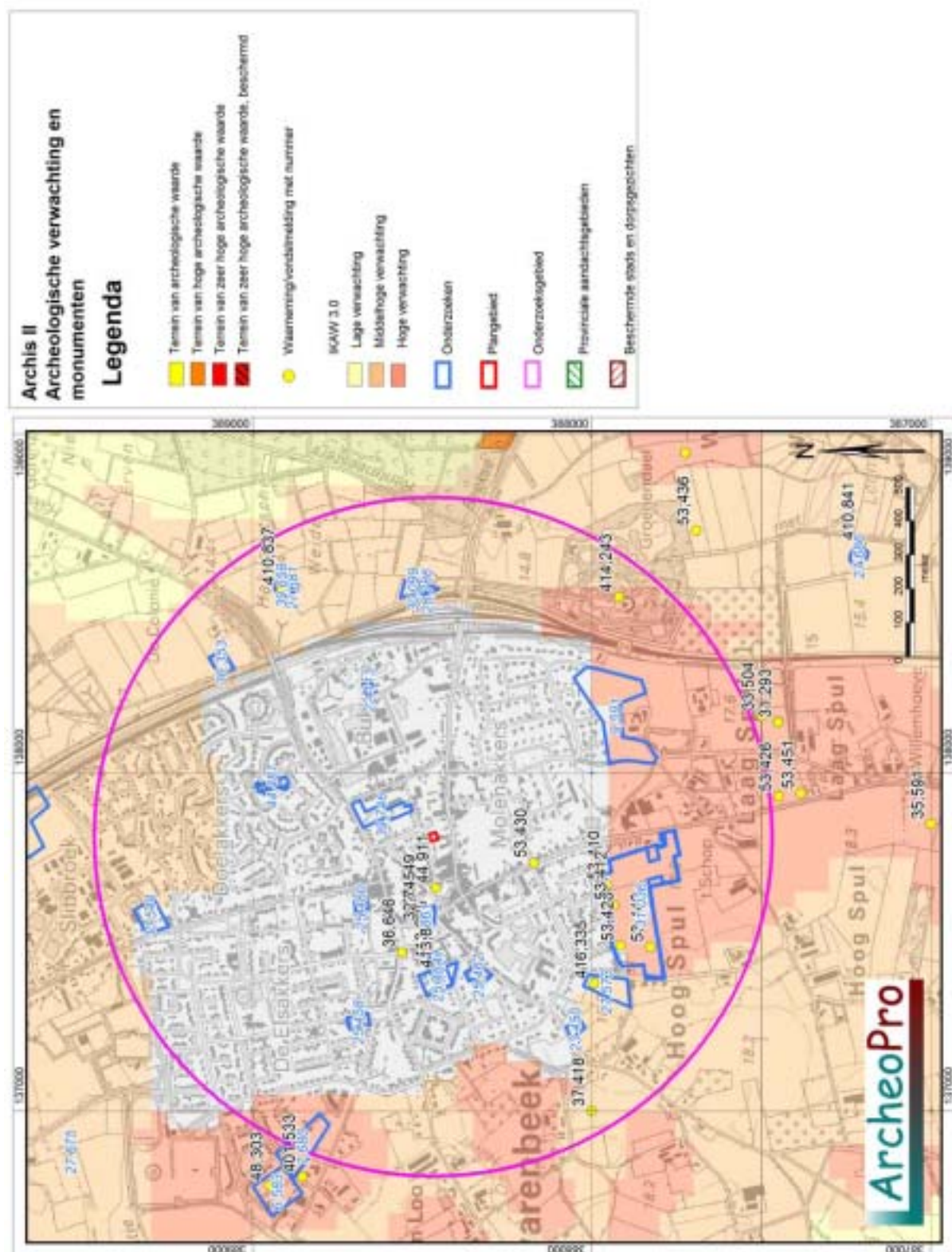
Tabel 1

Vondstmeldingen ARCHIS II			
nummer	Afstand tot het plangebied [m]	periode	omschrijving complex
19.395	160	Late middeleeuwen B	14 ^e eeuwse funderingen van een kerktoeren
21.249	150	Late middeleeuwen	Nederzettingssporen
32.745	170	Late middeleeuwen	Sloten, kuilen, tonput en bakstenen huis
36.646	180	Midden bronstijd	Drakenstein-aardewerk (Hilversum-cultuur)
37.418	890	Onduidelijk	Sterk versierde vaas (onbekend)
44.911	190	Late middeleeuwen B	Gedraaid aardewerk
48.303	890	IJzertijd en middeleeuwen	Handgevormd en gedraaid aardewerk, kuil, huisplattegrond en natuursteen
53.410	690	Neolithicum – IJzertijd	Handgevormd aardewerk
53.412	715	Neolithicum – IJzertijd	Handgevormd aardewerk
53.428	750	Late middeleeuwen A – B	Gedraaid aardewerk
53.430	490	Late middeleeuwen A – B en Neolithicum – IJzertijd	Handgevormd en gedraaid (Elmpt) aardewerk
53.449	835	Middeleeuwen	Gedraaid aardewerk
401.533	830	IJzertijd – vroege middeleeuwen en nieuwe tijd	Kuil, greppels en gedraaid en handgevormd aardewerk
410.837	950	Late middeleeuwen A – B	Gedraaid aardewerk
416.335	710	Vroege middeleeuwen – nieuwe tijd	Gedraaid aardewerk (Andenne, pingsdorf, proto-steengoed), paalkuil en greppel

Onderzoeken			
nummer	Afstand tot het plangebied [m]	periode	omschrijving onderzoek
2.326	900	Vroege ijzertijd	ACVU-HBS 2004, proefsleuvenonderzoek, definitief onderzoek aanbevolen
2.690	900	Vroege – midden ijzertijd	ACVU-HBS 2004, definitief onderzoek
5.172	745	Vroege middeleeuwen	ADC 2004, proefsleuvenonderzoek, Karolingisch, definitief onderzoek aanbevolen
30.547	700	Onbekend	Synthegra 2007, booronderzoek, geen vervolg
19.128	370	N.v.t.	Hollandia 2007, bureauonderzoek, vervolg, bij voorkeur d.m.v. proefsleuven
19.131	25	N.v.t.	Hollandia 2007, bureauonderzoek, vervolg, bij voorkeur d.m.v. proefsleuven
19.132	385	N.v.t.	Hollandia 2007, bureauonderzoek, vervolg, bij voorkeur d.m.v. proefsleuven
19.133	310	N.v.t.	Hollandia 2007, bureauonderzoek, vervolg, bij voorkeur d.m.v. proefsleuven
20.383	795		BAAC 2008, booronderzoek,
20.780	750	Late middeleeuwen	BAAC 2008, proefsleuvenonderzoek, huisplaats, behoudenswaardig
26.074	950	Onduidelijk	RAAP 2008, booronderzoek, vervolg d.m.v. planaanpassing of begeleiding
21.493	930	N.v.t.	BAAC 2008, bureauonderzoek, vervolg d.m.v. karterend booronderzoek
22.554	925	Geen resten aangetroffen	BAAC 2008, booronderzoek, geen vervolg
27.729	835	Geen resten aangetroffen	Synthegra 2007, booronderzoek, geen vervolg
22.998	645	Geen resten aangetroffen	Oranjewoud 2008, booronderzoek, geen vervolg
34.998	710	Late middeleeuwen	BAAC 2011, definitief onderzoek
35.030	455	Onduidelijk	Synthegra 2010, booronderzoek, vervolg d.m.v. proefsleuven

2.5 Informatie amateurarcheologen

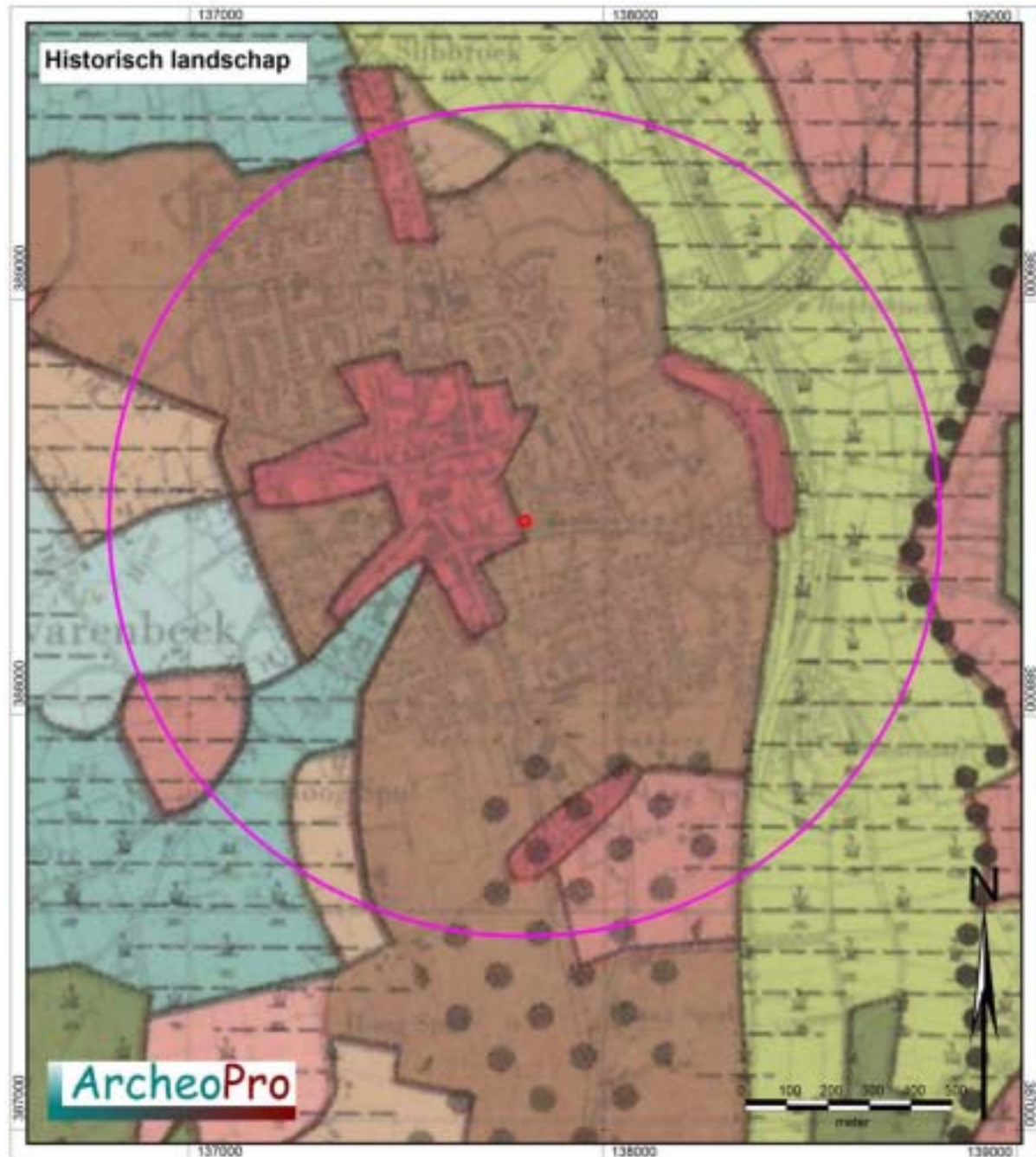
ArcheoPro heeft contact opgenomen met de heer Van Beuningen van de heemkundige kring Hilvarenbeek en Diessen. Dit heeft met betrekking tot het plangebied geen informatie opgeleverd.

Figuur 8: Kaart met Archis-gegevens met daarop een cirkel met een straal van één kilometer rond het plangebied die de buitengrens van het onderzoeksgebied aangeeft.

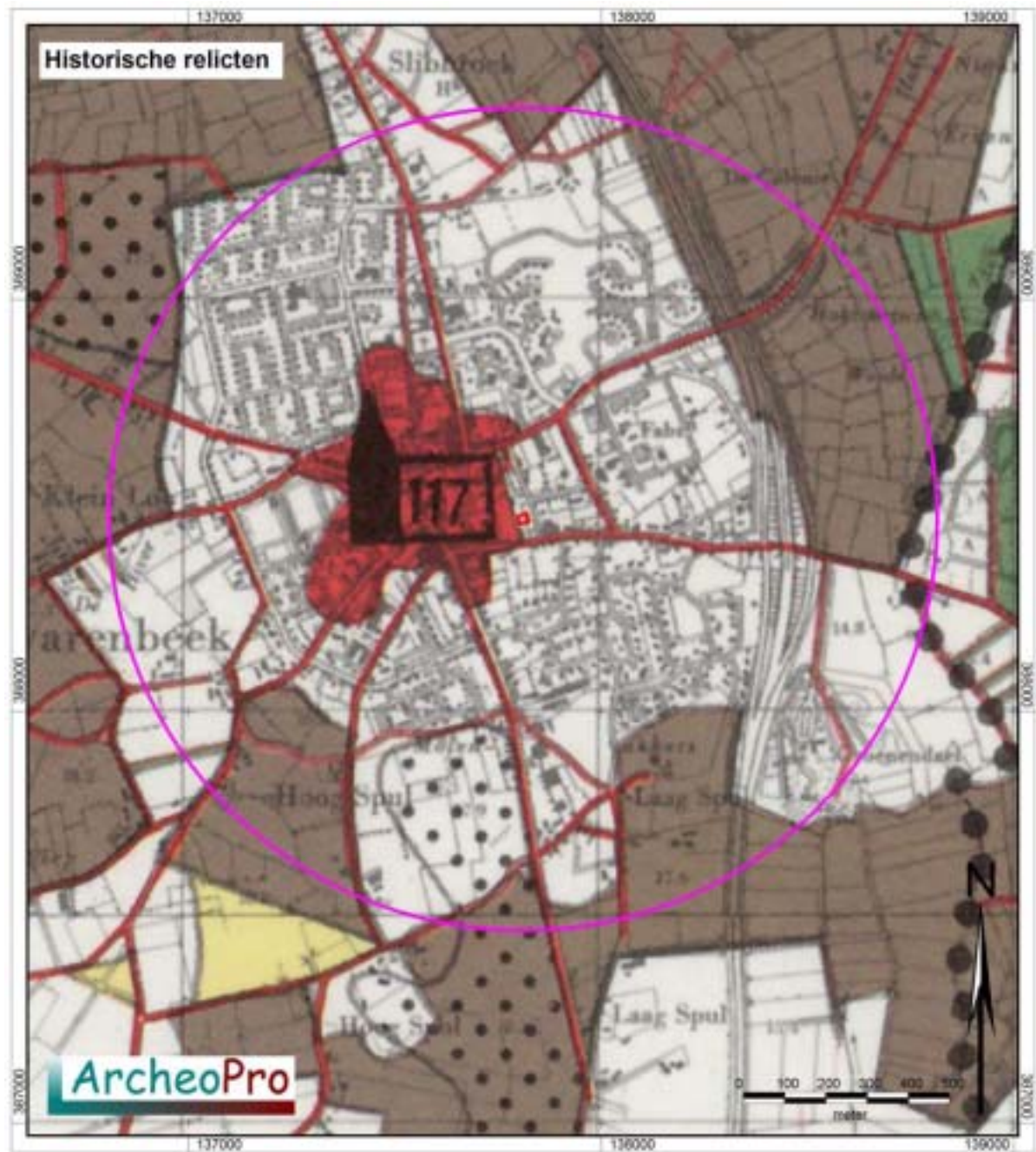
2.6 Historie

Volgens de historische landschapskaart van De Bont (zie figuur 9) ligt het plangebied op de rand van de historische bebouwing en de omliggende akkerlanden. De akkerlanden zijn in strookpercelen ontgonnen en stammen van voor 1840, waarschijnlijk van voor 1500.

Figuur 9: Uitsnede uit de kaart met historische landschapselementen (naar De Bont, 1993).

De historische relictkaart van De Bont (zie figuur 10) laat ook de historische kern van Hilvarenbeek zien. Het wegenpatroon rondom het plangebied is ook van voor 1840, waarschijnlijk zelfs al van voor 1500.

Figuur 10: Uitsnede uit de kaart met historische relictten (naar De Bont, 1993).

De van oudsher gunstige ligging van Hilvarenbeek voor bewoning, blijkt uit de lange geschiedenis van bewoning in en om Hilvarenbeek. Een urnenveld uit de late bronstijd en een Romeinse nederzetting zijn hier duidelijke voorbeelden van. Ook zijn er verschillende resten uit de vroege middeleeuwen aangetroffen, maar de eerste vermeldingen van Hilvarenbeek stammen uit de 12^e eeuw. Hilvarenbeek was toen onder de naam Beek bekend. De vermelding uit de 12^e eeuw spreekt over het in erfpacht geven van twee vrije hoeven aan de abdij van Tongerlo. Mogelijk bestaat Beek al vanaf het einde van de 10^e eeuw (mogelijk zelfs al vanaf de 9^e eeuw), het vermoeden bestaat dat er een voorloper van de kapittelkerk uit de 12^e eeuw hier aanwezig was. Dit kerkje zou geweid zijn aan Sint-Petrus-Banden. Of dit daadwerkelijk betekent dat er ook een dorp aanwezig was, is niet te achterhalen. Een andere verwijzing naar het wellicht al van Beek voor de 12^e eeuw valt mogelijk te herleiden aan de naam Hilvarenbeek. Het toponiem Hilvarenbeek is waarschijnlijk afkomstig uit het begin van de veertiende eeuw. Dan staat het dorp bekend als Beke der heyliger Hildevardi. Dit is mogelijk een verwijzing naar Hereswind, de vrouw van graaf Ansfried, later bisschop van Utrecht, die vermoedelijk in 1010 is overleden. Indien dit toponiem inderdaad samenhangt met Hereswind is het goed mogelijk dat Hilvarenbeek reeds aan het einde van de 10^e eeuw bestond.

Tussen de 12^e en 14^e eeuw was Hilvarenbeek met name van belang door de aanwezigheid van het kapittel. Vanaf de 14^e eeuw vormt Hilvarenbeek een heerlijkheid onder het bestuur van twee halfherten, deze hadden beperkte zeggenschap door het onttrekken van bepaalde rechten in een vrijheidsbrief. Deze vrijbrief zorgde ervoor dat Hilvarenbeek ook de status van vrijheid had. De halfherten (beide konden slechts de helft van de opbrengsten van de heerlijkheid innen) waren de Hertog van Brabant en de Prins-Bisschop van Luik. Hilvarenbeek beleefde in deze periode een economische voorspoedige tijd. De aanwezigheid van het kapittel, handelaren en ambachtslui had een positieve impuls door de ligging op de baan tussen Keulen en Antwerpen. Aan deze bloeiperiode kwam een abrupt einde met het begin van de 80-jarige oorlog en de vernietiging van Beek. Akkerbouw was vanaf dat moment het belangrijkste middel van bestaan van Hilvarenbeek. Verbetering trad pas op tijdens het twaalfjarige bestand (1609-1621), toen Beek zijn marktfunctie terugkreeg. Tussen de periode 1629 en 1714 werd Hilvarenbeek het toneel van allerlei rampspoed. Dalingen van de temperatuur zorgde voor slechte oogsten gevolgd door bezettingen van Franse, dan wel Staatse soldaten met zware schattingen, zware branden, plunderingen door Engelsen, Fransen, Spanjaarden en Denen met als gevolg dat de economie zich niet meer zou herstellen. De daaropvolgende uitbraken van besmettelijke ziekten als gevolg van de armoede deed veel mensen wegtrekken. Met het einde van de 80-jarige oorlog kwamen de halfheer rechten van de Hertog van Brabant in handen van de Staten-Generaal. In 1810 werd Hilvarenbeek in 1810 een zelfstandige gemeente.

Als gevolg van de Tweede Wereldoorlog werden in Hilvarenbeek 50 huizen verwoest of zwaar beschadigd en 200 licht beschadigd (Blankenstein 2006). De regio ten noorden van Hilvarenbeek was een sterk verdedigd gebied waarbij de oude en nieuwe Leije gebruikt zijn om het gebied te inunderen. Dit was ook de zone waar de Duitse troepen hun 88 mm artilleriegeschut en mortieren hadden opgesteld. Hilvarenbeek werd in 1944 door de prinses Irene brigade bevrijd die vervolgens de gebieden ten zuiden van Tilburg schoonveegden. Hilvarenbeek fungeerde als doorgaande route naar Tilburg voor de bevrijders met name de nabij het plangebied gelegen Vrijthof (zie figuur 11) en Doelenstraat. Sinds 1997 vormen Diessen en Hilvarenbeek samen de gemeente Hilvarenbeek (bron: Regionaal Archief Tilburg).

Figuur 11: geallieerde troepen op de Vrijthof op 25 oktober 1944 (bron: www.prinsesirenebrigade.nl)

De kadasterkaart uit 1832 toont dat het plangebied destijds binnen perceel 1066 lag. Uit de aanwijzende tafels blijkt dat dit perceel in eigendom was bij Sanden en in gebruikt werd als tuin.

Figuur 12: Uitsnede uit de kadastrale kaart uit 1832

Figuur 13 toont achtereenvolgens topografische kaarten van het onderzoeksgebied uit 1845, 1899, 1958 en 2008. Hierop is te zien dat het plangebied altijd in de periferie van de kern van Hilvarenbeek lag. Pas op de kaart van 1958 is te zien dat de eerste bebouwing verschijnt. Deze bebouwing ondergaat verschillende verbouwingsfasen tot de uiteindelijke toestand die het plangebied nu heeft. Door de groei die Hilvarenbeek na de Tweede Wereldoorlog heeft doorgemaakt ligt het plangebied ondertussen in de nog steeds uitbreidende kern van Hilvarenbeek.

Figuur 13: Uitsneden uit de topografische kaarten uit achtereenvolgens: 1845, 1899, 1958 en 2008.

2.7 Gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel

Specifieke ligging (locatie)

Het plangebied ligt van oudsher buiten de oude kern van Hilvarenbeek op een relatief laag gelegen deel van een dekzandrug. Op het inmiddels onbebouwde plangebied heeft in de twintigste eeuw tenminste één bouw- en sloopfase plaatsgevonden.

Verwachte perioden (datering)

Op basis van de bekende gegevens omtrent archeologische waarden in het gebied moet worden geconcludeerd dat binnen het plangebied archeologische resten aanwezig kunnen zijn die dateren uit het laat-paleolithicum, het mesolithicum, het neolithicum, de bronstijd, de ijzertijd, de Romeinse tijd, de middeleeuwen en de nieuwe tijd.

Complextypen

Door de ligging van het plangebied op de rand van een beekdal is de verwachting voor resten van nederzettingen of grafvelden uit het neolithicum, de bronstijd, de ijzertijd, en de Romeinse tijd, hooguit middelhoog. Deze zullen eerder op de hoger gelegen delen van het dekzandlandschap ten oosten van het plangebied liggen. Dit blijkt ook uit de ligging van bekende archeologische vindplaatsen binnen het onderzoeksgebied. Wel geldt een hoge verwachting voor resten van (jacht) kampjes uit de Steentijd en de bronstijd. Voor resten van specifiek aan water gebonden activiteiten is de afstand tot de eigenlijke beek te groot. De verwachting voor dergelijke resten is dan ook laag.

Uiterlijke kenmerken

Vuursteevindplaatsen uit het laat-paleolithicum of mesolithicum zullen binnen het plangebied uit vondststrooiingen bestaan met eventuele ondiepe sporen in de ondergrond die afgedekt worden door een esdek. Eventueel kan door verploeging ook vondstmateriaal uit de onderliggende bodem onderin het esdek zijn terechtgekomen. Nederzettingsresten tot en met de vroege middeleeuwen kunnen onder het esdek voorkomen als concentraties van vondstmateriaal of als vullingen van kuilen (afvalkuilen, paalkuilen, waterputten, enz.). Eventuele sporen van begraving kunnen resten van crematies of inhumatiegraven betreffen. Archeologische resten uit de late middeleeuwen en nieuwe tijd kunnen ook (gemetselde) resten betreffen van funderingen, waterputten, beerputten en eventuele bijgebouwtjes zoals stallen en opslagruimtes.

Mogelijke verstoringen

De bouw en sloop van een gebouw binnen het plangebied rond in de twintigste eeuw, zal tenminste plaatselijk, tot ingrijpende bodemverstoring hebben geleid. Mogelijk is door de verwachte aanwezigheid van een esdek, de onderliggende bodem plaatselijk gespaard gebleven.

2.8 Onderzoeksstrategie

Tijdens het veldwerk moet allereerst worden vastgesteld hoe de bodem is opgebouwd, in hoeverre deze intact is en of hierin archeologische indicatoren aanwezig (kunnen) zijn. Om de bodemopbouw zo exact mogelijk te kunnen bestuderen kan het beste gebruik gemaakt worden van een guts.

Indien blijkt dat de huidige groundbewatering tot in de natuurlijke bodem reikt en een goede vondstzichtbaarheid heerst, is een oppervlaktekartering het meest geschikt voor het opsporen van archeologische indicatoren. De meeste van de archeologische vondsten in de omgeving van het plangebied zijn immers gedaan als oppervlaktevondsten.

Indien een oppervlaktekartering niet mogelijk is of in onvoldoende mate effectief zal zijn, wordt nageboord met een edelmanboor met een diameter van 15 cm. Het hiermee opgeboorde materiaal wordt gezeefd op een zeef met een maaswijdte van vier millimeter. Binnen het plangebied zijn vijf boorpunten verdeeld over een zo gelijkmatig mogelijk netwerk. Hierdoor wordt binnen het 0,04 hectare grote plangebied een boordichtheid bereikt van meer dan honderd boringen per hectare. Een dergelijke boordichtheid voldoet volgens de Leidraad inventariserend veldonderzoek; Deel: karterend booronderzoek (SIKB, 2006), ruimschoots als brede zoekoptie om vindplaatsen uit alle perioden, in zand op te sporen. Tevens voldoet deze boordichtheid ruimschoots aan de door de provincie Noord-Brabant verplicht gestelde boordichtheid van 24 boringen per hectare voor de opsporing van vindplaatsen uit het Paleo- en Mesolithicum (Onderzoekseisen Provincie Noord-Brabant t.b.v. archeologisch vooronderzoek in de vorm van een inventariserend en waarderend veldonderzoek).

Zelfs met de door ArcheoPro gehanteerde hoge boordichtheid is op basis van booronderzoek nooit te garanderen dat alle typen archeologische resten kunnen worden opgespoord. De kans op het aantreffen van grondsporen is bijvoorbeeld aanmerkelijk groter indien een proefsleuvenonderzoek wordt uitgevoerd. Een dergelijke aanpak zou echter in dit stadium van het onderzoek een te zwaar middel vormen en dient volgens de normen van de provincie Noord-Brabant pas te worden toegepast na vaststelling dat een intact esdek (onverstoord bodemprofiel) aanwezig is (Onderzoekseisen Provincie Noord-Brabant t.b.v. archeologisch vooronderzoek in de vorm van een inventariserend en waarderend veldonderzoek).

Van alle boorpunten wordt de NAP-hoogte bepaald door middel van het AHN en de waterpas.

Figuur 14: Het plangebied gezien vanuit het zuiden in noordelijke richting

3 Veldonderzoek

3.1 Verrichte werkzaamheden

- Positie boringen: regelmatige verdeling over het plangebied, zie figuur 17.
- Gebruikt boormateriaal: zandguts met een diameter van 2 cm en edelmanboor met een diameter van 15 cm.
- Totaal aantal boringen: 5
- Boordichtheid: meer dan honderd boringen per hectare
- Geboorde diepte: 2,0 m –Mv
- Inmeten boorlocaties: GPS, meetlint en waterpas
- Boorbeschrijving: Archeologische Standaard Boorbeschrijving (ASB 5.1)
- Inspectie bodemontsluitingen en/of oppervlaktekartering: In verband met de begroeiing van het plangebied was geen oppervlaktekartering mogelijk. Evenmin waren bodemontsluitingen aanwezig die geïnspecteerd konden worden op de aanwezigheid van archeologische indicatoren.

3.2 Resultaten booronderzoek

Binnen het plangebied zijn 5 boringen gezet. De ligging van de boorpunten is weergegeven op de boorpuntenkaart. De resultaten van het booronderzoek zijn opgesomd in Bijlage 1.

Bovenin de boringen is een dik zandpakket aangetroffen dat afwisselend bestaat uit humusrijk zand met daarin brokken schoon zand en schoon zand met daarin brokken humusrijk zand. De dikte van dit pakket loopt uiteen van 115 cm in boring 1 tot 170 cm in boring 4.

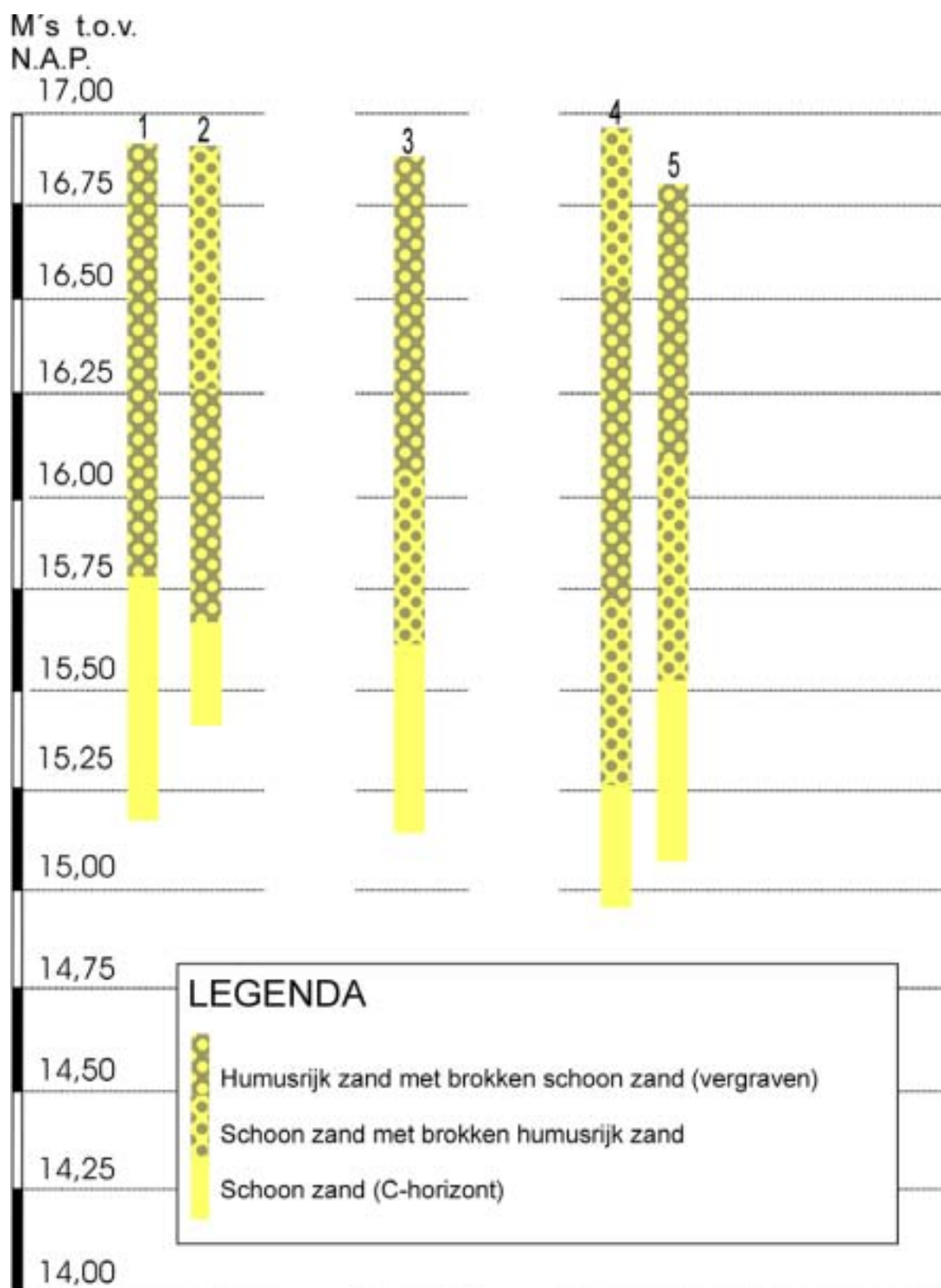

Figuur 15: Het pakket sterk vergraven zand zoals dat in alle boringen direct vanaf het maaiveld is aangetroffen

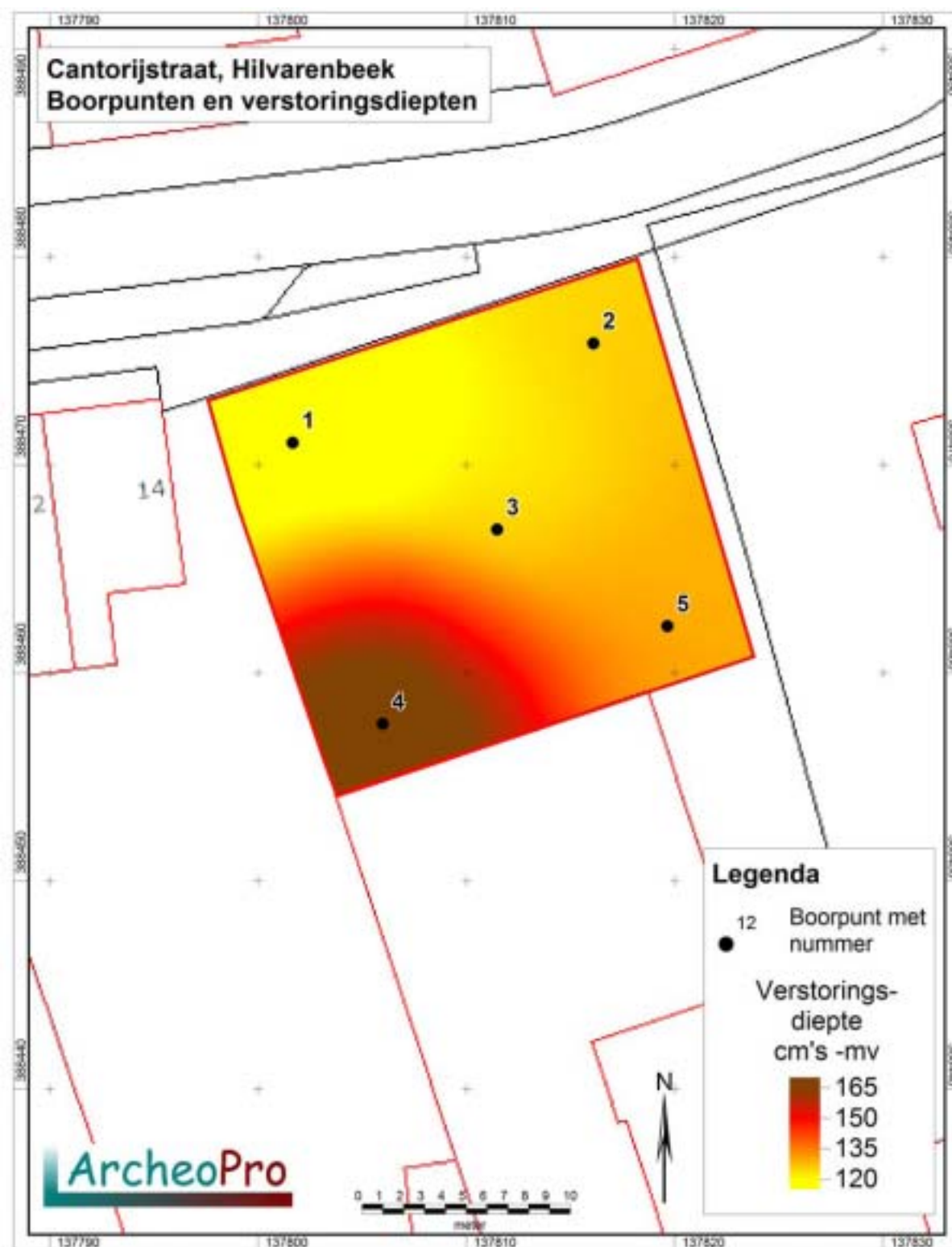
Onder het pakket sterk vergraven zand is in alle boringen direct het schone gele zand van de C-horizont aangetroffen.

Binnen het plangebied is de oorspronkelijke bodemopbouw volledig verloren gegaan. Van de oorspronkelijke hoge zwarte enkeerdgronden of podzolgronden resteert niets meer. De gemiddelde verstoringsdiepte bedraagt 1,3 meter. De minimale verstoringsdiepte bedraagt 115 cm.

Ondanks het naboren met een edelmanboor met een diameter van 15 cm en het zeven van het hiermee opgeboorde zand, zijn geen archeologische indicatoren aangetroffen. De enige zeevondsten bestaan uit stukjes antraciet, moderne puin- en aardewerkresten, stukken modern vensterglas en zelfs plastic. De aanwezigheid van dergelijke resten tot onderin het pakket vergraven zand, bevestigt dat de bodemverstoring in de twintigste eeuw heeft plaatsgevonden.

Figuur 16: Boorprofielen

Figuur 17: Boorpunten met verstoringsdiepten.

4 Conclusies en aanbevelingen (beleidsadvies)

Volgens het gespecificeerd archeologisch verwachtingsmodel geldt voor het plangebied door de ligging op de rand van een beekdal hooguit een middelhoge verwachting voor resten van nederzettingen of grafvelden uit het Neolithicum, de Bronstijd, de IJzertijd, en de Romeinse tijd. Deze zullen eerder op de hoger gelegen delen van het dekzandlandschap ten oosten van het plangebied liggen. De verwachting voor resten van specifiek aan water gebonden activiteiten is door de relatief grote afstand tot de eigenlijke beek, laag. Wel geldt binnen het plangebied een hoge verwachting voor resten van (jacht) kampjes uit de Steentijd en de bronstijd.

Om de kans op het aantreffen van archeologische indicatoren zo groot mogelijk te maken zijn binnen het plangebied 5 boringen gezet met behulp van een zandguts en een megaboer. Uit de resultaten van het met de zandguts verrichte onderzoek blijkt dat de bodem binnen het plangebied tot minimaal 115 cm beneden het maaiveld verstoord is. De gemiddelde verstoringsdiepte bedraagt 1,3 meter. Binnen het plangebied is de oorspronkelijke bodemopbouw dan ook volledig verloren gegaan. Het naboren met een edelmanboor met een diameter van 15 cm en het zeven van het hiermee opgeboorde zand heeft binnen het plangebied slechts moderne puin en aardewerkresten opgeleverd. De bodemverstoring heeft dan ook in de twintigste eeuw plaatsgevonden en is waarschijnlijk het gevolg van de bouw en sloop van het gebouw dat volgens de topografische kaarten in de eerste helft van de twintigste eeuw binnen het plangebied heeft gestaan.

In verband met het volledig ontbreken van relevante archeologische indicatoren, is het KNA-onderdeel *Waardestelling*, in dit rapport niet nader uitgewerkt.

Gezien de ingrijpende bodemverstoring en het ontbreken van archeologische indicatoren, geven de resultaten van het onderzoek geen aanleiding om archeologisch vervolgonderzoek te adviseren. Evenmin zijn tijdens het onderzoek archeologische resten aangetroffen waarmee tijdens de verdere planvorming of bij de uitvoering van de geplande werkzaamheden rekening zou moeten worden gehouden.

In alle gevallen geldt dat indien archeologische materialen en/of sporen aangetroffen worden, deze gemeld dienen te worden bij de gemeente Hilvarenbeek, conform Monumentenwet 1988, laatste wijziging van 1 september 2007, paragraaf 7, artikel 53 en verder.

Verklarende woordenlijst:

BP: Before Present (present = 1950)

GPS: Global Positioning System

IVO: Inventariserend VeldOnderzoek

NAP: Normaal Amsterdams Peil.

RCE: Rijksdienst voor Cultureel Erfgoed

SIKB: Stichting Infrastructuur Kwaliteitsborging Bodembeheer

Archeologische tijdschaal

Periode	Datering	
Midden- en Laat Paleolithicum (oude steentijd)	250.000	- 9000
Mesolithicum (midden steentijd)	9000	- 4500
Neolithicum (nieuwe steentijd)	4500	- 2000
Bronstijd	2000	- 800
IJzertijd	800	- 12 v. chr.
Romeinse tijd	12 v chr.	- 500 n. chr.
Vroege middeleeuwen	500	- 1000
Volle middeleeuwen	1000	- 1250
Late middeleeuwen	1250	- 1500
Nieuwe tijd	1500	- heden

Bronnen

Grote historische Provincie Atlas van Nederland; deel 4 Zuid-Nederland 1838-1857 1:50.000.
Topografische dienst Wolters Noordhoff Groningen 1990

Grote historische topografische Provincie Atlas Noord-Brabant; 1905 1:25.000. Nieuwland
Tilburg 2006

Grote topografische atlas van Nederland 1:50.000 Deel 4 Zuid-Nederland. Topografische
dienst. Wolters Noordhoff Groningen 1997

Kadastrale minuut 1830 met aanwijzende tafels, (www.watwaswaar.nl)

Kadaster Topografische Dienst, Top25Raster, Top10Vector, GBKN kaarten, Emmen 2008

Luchtfoto, <http://maps.google.nl>

Provincie Noord-Brabant, Cultuurhistorische waardekaart (<http://www.noord-brabant.nl/CHW>)

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, IKAW 2 (Indicatieve kaart Archeologische Waarden),
Amersfoort.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, AMK (Archeologische monumentenkaart),
Amersfoort.

Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed, ARCHIS II (Archeologisch Informatie Systeem),
<http://archis2.archis.nl/>

Rijkswaterstaat, Servicedesk Data, AHN (Actueel Hoogtebestand Nederland), Delft.

Stichting voor Bodemkartering, Bodemkaart van Nederland 1:50.000. Wageningen, 1968.

Stichting voor Bodemkartering: Geomorfologische kaart van Nederland 1:50.000, Staring Centrum, Wageningen, 1989

Stichting voor Bodemkartering, Geologische kaart van Nederland 1:50.000. Wageningen, 1968.

Twaalf provinciën 2007. Atlas van topografische kaarten. Nederland 1955-1965. Uitgeverij twaalf provinciën. Landsmeer.

Literatuur

Blankenstein, E., 2006: Defensie- en oorlogsschade in kaart gebracht, Zeist.

Cate, J. A. M. ten. A. F. van Holst, H. Kleijer en J. Stolp, 1995. Handleiding bodemgeografisch onderzoek; richtlijnen en voorschriften. Deel A: Bodem. Wageningen, DLO-Staring Centrum. Technisch Document 19A.

Es. Van W.A., Sarfatij, H. & P.J. Woltering (red.) 1988. Archeologie in Nederland; De rijkdom van het bodemarchief. Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek. Amersfoort.

Kuiper, M. 2006/2007. Atlas van topografische kaarten Nederland, 1955-1965. Uitgeverij 12 Provinciën, Landsmeer.

Leidraad inventariserend veldonderzoek; Deel: karterend booronderzoek (SIKB, 2006)

Renes, J., West-Brabant, een cultuurhistorisch landschapsonderzoek, Waalre, 1985

Bijlage 1: Boorbeschrijving

Algemene kopgegevens	
Soort boring	BAR
Projectnummer	11-057
Projectnaam	Cantorijstraat, Hilvarenbeek
Deelgebied	Nvt
Organisatie	ArcheoPro
OM-nummer	47479
coördinaatsysteem	RD2000
Coördinaatsysteemdatum	ETRS89
Locatiebepaling	GPS en meetlint
Referentievlak	NAP
Bepaling maaiveldhoogte	AHN – Waterpas
Boormethode	Guts en edelman
Boordiameter	3 cm en 15 cm
Opdrachtgever	Aeres Milieu

Posities van de boringen (boorlocaties)			
Boornummer	XCO	YCO	MA, M's tov NAP
1	137801.7	388471.1	16.89
2	137816.1	388475.9	16.91
3	137811.5	388466.9	16.86
4	137806.0	388457.6	16.95
5	137819.6	388462.3	16.81

Boorbeschrijving volgens ASB 5.1																				
Boor Nr	LDO	Lithologie						Kleur				Overige kenmerken								AIS
		GD	B K	BS	BZ	B G	BH	HK	TK	IK	VL K	CO	PLH	VS	SST	BHN	BI	GI		
1	115	Z					2	BR	GE		GE						VRG			
	175	Z		1				LI	GE							BHC		DEZ		
2	65	Z					2	BR	GE		GE						VRG			
	125	Z						GE	BR		BR						VRG			
	150	Z		1				LI	GE							BHC		DEZ		
3	85	Z					2	BR	GE		GE						VRG			
	125	Z						GE	BR		BR						VRG			
	175	Z		1				LI	GE							BHC		DEZ		
4	40	Z					2	BR	GE		GE						VRG			
	125	Z					2	BR	GE		GE						VRG			
	170	Z						GE	BR		BR						VRG			
	200	Z		1				LI	GE							BHC		DEZ		
5	75	Z					2	BR	GE		GE						VRG			
	130	Z						GE	BR		BR						VRG			
	175	Z		1				LI	GE							BHC		DEZ		

Betekenis van de afkortingen:

LDO – Onderzijde boortraject

Lithologie:

GD – Onverharde sedimenten: G = grind, K = klei, L = leem, V = veen en Z = zand

Bijmengsels: BK = bijmengsel klei, BS = bijmengsel silt, BZ = bijmengsel zand, BG = bijmengsel grind,

BH = bijmengsel humus. Betekenis toegevoegde cijfers: 1 = zwak, 2 = matig, 3 = sterk en 4 = uiterst.

Kleur:

HK = hoofdkleur, BL = blauw, BR = bruin, GE = geel, GN = groen, GR = grijs, OL = olijf, OR = oranje,

PA = paars, RO = rood, RZ = roze, WI = wit, ZW = zwart.

TK = Tweede kleur (kleurafkortingen als boven).

IK = Intensiteit kleur: LI = licht en DO = donker

VLK = Vlekken (V): 2^e en 3^e letter is kleurafkorting als boven, 1 = weinig, 2 = matig, 3 = veel

Overige kenmerken:

CO = Consistentie (C): ZSL=zeer slap, SLA=slap, MSL=matig slap, MST=matig stevig, STV=stevig

PLH = plantenresten (PL0 = geen, PL1 = spoor, PL2 = weinig, PL3 = veel)

VS = veensoorten

SST = Sedimentaire structuren

BHN = Bodemhorizont; BHC = C-horizont

BI = Bodemkundige interpretaties; BOV = bouwvoor, VRG = vergraven, OPG = opgebracht

GI = Geologische interpretaties; DEZ = dekzand

AIS = Archeologische indicatoren